

רק באשדוד: שמורת חולות גדולה וייחודית, בחצר האחורית

פרופ' פועה בר

למעלה משני שלישי מחולות החוף נעלמו כליל מאז קום המדינה. את מקומן תפסו ערים גדולות, מחנות צבא, תחנות כח, מכונים לטהור שפכים והתפלת מי ים, מלונות ועוד. אז מה? מה הנזק בשינויי נוף, מנוף חולי פתוח על כל מרכיביו לנוף עירוני צפוף עם מבנים של 30-40 קומות? לאדם מן השורה נראה, שלשטחים חוליים אין ערך ופעמים מהווים אפילו מטרד. אבל מי שיודע מהי מערכת אקולוגית ועד כמה היא מורכבת, לומד להכיר מערכות חוליות וחוקר אותן עשרות בשנים כמוני, יודע לספר איזה עולם מופלא וחיוני מצוי וחבוי בחולות החוף בישראל.

חול מורכב מחלקיקים גדולים (2-0.06 מ"מ), שמקורם בבליה של סלעים מסוגים שונים (דולומיטים, שוניות אלמוגים, סלעים וולקניים ועוד). חלקיקים אלה אינם מחוברים זה לזה ולכן החול שפיך ומי הגשמים נבלעים ומחלחלים בקלות בתוכו עד שהם נתקלים במכשול כמו סלע, ושם הם נאגרים. אקוויפר החוף בישראל, המשתרע מהכרמל ועד עזה, מספק 20 מיליארד מ"ק של מים ראויים לשתיה - שביעית מסך המים הכללית המסופקת בעיקר על ידי הכנרת ואקוויפר החוף. החול נע עם זרמי המים, בים ובנהרות, והרוח, כשהחול שוקע לאורך החופים. החול מההווה תשתית מעולה לגידולים חקלאיים בשדות ובחממות, לסינון וניקוי מים מזוהמים, לשיוף והתזת חול המשמשים לניקוי, לארגזי חול למשחקים וכמקום להתפלשות וגלגולים בחיק הטבע.

החול בחופי הים התיכון מקורו בסחף שמצטבר בדלתא של הנילוס, מוסע על ידי זרמי הים ושוקע לחופי ליצירת החופים והדיונות החופיות. דיונות החול קשורות בקשר מרחבי עם חולות צפון אפריקה, ממדבר סהרה בואכה למדבר סיני, ועד לצפון באזור לבנון. יש צמחים ובעלי חיים משותפים ברצועת החולות, שלימים נקטעת על ידי ערים ושימושי קרקע אחרים תוצר האדם, המייצרים איי חולות מבודדים. באיים הללו נוצרו עם הזמן מינים ייחודיים. אלה ידועים כמינים אנדמיים, שנמצאים במקום מסוים ונעדרים ממקומות אחרים.

שמורת החולות אשדוד-ניצנים, הינה השמורה הגדולה ביותר לאורך רצועת החוף ששמרת בצורה הטובה ביותר בתי גידול חוליים. בתים, בהם מתקיימים צמחים ובעלי חיים חוליים, חלקם אנדמיים לישראל ולערכי מורשת (בוסתנים, שרידים מהתקופה הערבית, מורשת קרב מימי מלחמת העצמאות ובית ספר "שקמים", של החברה להגנת הטבע). המידע על חלק ניכר מהמינים הללו, אינו בנמצא. בנייה מסביב לשמורה, שתביא לתאורה, לרעש, לזריקת פסולת לתוך השמורה וגם פעילות רכבי שטח ועוד, משפיעים מן הסתם על הצומח ועל בעלי החיים בשמורה. צבאים לדוגמא, זקוקים למרחבים גדולים וכשאלה אינם בנמצא, ובשמורה מצויים עדרי כלבים, תנים וציידים - לא ייפלא שאוכלוסייתם ירדה בשנה האחרונה מ-100 פרטים ל-70

בלבד. צבי ים לדוגמא, שבוקעים מביציהם, חוזרים לים לאורו של הירח. כאשר התאורה מגיעה ממקור אחר, הם נעים לאותו מקור ובדרך נטרפים. אלו רק שתי דוגמאות.

בימים אלה דנים בתוכנית בנייה למגורים גדולה וצפופה מאוד באזור הדרום-מזרחי של אשדוד, מזרחה לרחוב אלטלנה ועד לדיונה הגדולה, שתכלול שישה מגדלים בגובה של 27 קומות ושניים בגובה של 20 קומות. לגוש הבנייה האמור תהיינה השפעות משמעותיות ולא חיוביות על עתידה של השמורה מחד ועל התושבים הגרים בסמיכות לשטח המתוכנן.

"הדיונה הגדולה" שימשה ומשמשת מותג תיירותי לעיר אשדוד. ערים רבות בעולם ובישראל מעוניינות במיתוג "הירוק" שלהן. בארץ למשל, המזבלה העירונית של הוד השרון ואתר האשפה הגדול של חירייה הפכו לימים לפארק אקולוגי (שנת הקמה 2018), ולריאה הירוקה של דרום מטרופולין גוש דן, פארק אריאל שרון (שנת הקמה 2007), בהתאמה. זה האחרון זכה בפרס העיצוב הירוק בקטגוריית אדריכלות נוף של המרכז האירופי לאדריכלות לשנת 2010. פארק חולות מטרופוליני בעיר חולון, שכולל רק 400 דונם של דיונות נודדות ופארק שהוא יער נטוע עם מרחבים של צומח טבעי, עצי בוסתן, נופי טראסות ועתיקות, ממותגים היטב. בחצר האחורית של העיר אשדוד מצוי אוצר - שמורת חולות ושטחים חוליים בסמיכותה, כשהדיונה הגדולה היא אחת מהם. לעיריית אשדוד יש הזדמנות פז להעצים את התדמית ה"ירוקה" של העיר; להפוך את כל השטחים החוליים, שהיום הם מחוץ לשמורה - משדרות אלטלנה ועד מסילת הברזל - לחלק אינטגרלי של השמורה. שטח זה צריך להיות מיועד לפיתוח תיירות ייחודית, שאנשי העיר אשדוד ייהנו ממנה, כמו מוזיאון חולות פתוח לכלל הציבור בישראל. מוזיאון בו יוצגו בתי גידול, צמחים ובעלי חיים שחיים בשמורה, ובו הדרכות, הרצאות, סדנאות ופעילויות למשחקי ילדים בחול. יש לא מעט דוגמאות בעולם בהן האוכלוסייה המתגוררת ליד שמורת חולות, לוקחת את האחריות לניהולה ותורמת לשמירתה.

בניית שכונות מגורים, חיונית לקיומה של עיר. אך חובה לתת את הדעת היכן לבנות אותן, כך שהנזק הסביבתי יהיה המזערי ביותר. במקביל יש לאמץ שטחים פתוחים ערכיים, כחלק ממטרה שתשרת את תדמית העיר ואת תושביה לצד כלל תושבי ישראל.

לא לבניית רובעי המגורים בדרום-מזרח אשדוד, כן לשימור שטחי החולות האחרונים והייחודיים הנמצאים בחצר האחורית של העיר אשדוד.

דוגמאות לצמחים ובעלי חיים שנמצאים בשמורת החולות אשדוד-ניצנים (צילומים: פועה בר, בועז רענן ואביעד בר)

